

מסורת הש"ס
 א. סוטה מחא. בימי צ.א. ירושלמי מעיש פי"ב ח"ה. שם סוטה פי"ב ח"ה. תוספתא סוטה פי"ג. ב. שם וראה גם ירושלמי פאה פי"ח ח"ה. שם חלה פי"ד ח"ה.
 ג. ירושלמי יומא פ"א ח"א. ספרי בלק. ויקירי פכ"א. פסדר"כ אחרי מות קי"ז (בשני שם ומספרים).

נרסות
 ששלח בכת"י: ששלח יוחנן כהן גדול.
 גבולי ישראל בכת"י: ארץ ישראל ובדפוס: גבול ישראל.

לשון
 מרטי נראה כי מקור המלה היא ביוונית (אפורוס) ἑσπερος שמשמעו: משני, ממזרח.

לפי ששלח יוחנן כהן גדול שגור על הדמאי בכל גבולי ישראל לבדוק מה מצב הדברים, וראה שאין העם מפרישין אלא תרומה גדולה בלבד ולא היו מפרישים מעשרות, ולכן גזר שהקונה מעם הארץ יחשוש שמה אכן לא הופרשו המעשרות, ויפריש במקומו. ומתוך שהיו העם מפרישים תרומה גדולה, משום כך אין הנחתם צריך לחשוש ולחזור ולהפרישה. מעשר ראשון ומעשר עני נמי [ג] לא יתנו הנחתומים, וטעם הדבר כי המוציא מחבירו עליו הראיה, ומעשר ראשון הניתן ללוים ומעשר עני הניתן לעניים אין בהם קדושה, אלא מתנה היא להם, והיא חולין, וכיון שהדמאי היא רק ספק, הרי אם רוצה הלוי (או העני) לקבל את המעשר מן הדמאי – חייב הוא להוכיח שאכן לא הופרשו ממנו מעשרות קודם לכן. אלא מעשר שני שחובה להעלותו לירושלים והוא רכוש הבעלים נפרשו ונסקו [שפירשו ויעלוהו] וניכלוהו [ויאכלוהו] בירושלים כדרך עשויים אף בדמאי, ומדוע לא חייבו גם את הנחתומים לעשות כן? אמר עולא: מתוך שפיהדרין (שפקידי המלכות) הללו חובטין אותן את הנחתומין כל שנים עשר חודש של תקופת מינויים, ואומרים להם: מכרו בזול! מכרו בזול! שהם מקפידים עליהם שלא יעלו את המחירים, לא אטרוהונו רבנן [הטריחו חכמים] מפני הספק בלבד להפריש כמות כה גדולה ולהעלותה לירושלים, שהרי הדבר כרוך בהוצאה ובטירחה גדולה שאין הם יכולים לעמוד בה, לפי שאינם יכולים להעלות את המחירים בהתאם להוצאותיהם וטרחתם, מפני אותם פקידים, ולכן שמכו על כך שמן הסתם כבר הופרש מהם מעשר שני. ושם הסברנו: מאי [מה] פרהדרין? – אלה הם פורסי נפקידי המלכות הממונים לצרכים שונים.]

א. אנב הדברים שאמרנו שבמי הבית השני היו הכהנים הגדולים מתחלפים בתדירות רבה, מביאים מה שאמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: מאי דכתיב [מהו שנאמר]: "יראת ה' תוסיף ימים ושנות רשעני" קמא – בטורח לגבל במי פירות, דלא הוכשרה כדי שלא תקבל טומאה, וכיון דטרח כולי האי – מסתמא תקוני נמי תקנה. ופרקי: ולא כן אמר רבי יוסי בר חנינא דרבי אלעזר איש ברתותא היא, הא כרבנן – לא. פירש: רבי אלעזר איש ברתותא הוא דפטר בדמאי, היכא דגבלה במי פירות. אבל רבנן פליגי עליה. ואם כן – לית לן לאוקמא מתניתין כיחידאה, ומשני: אלא כרבי יוחנן, כאן – בעושה בטומאה, כאן – בעושה בטהרה. מתניתין דפרק קמא, שטרח להביא גבל שעושה בטהרה, דמסתמא דאי תקין. והדר קאמר: אלא כרבי אלעזר. פירוש: אי נמי איכא לשנויי כרבי אלעזר, כאן וכאן בעושה בטהרה, אלא במתארח אצלו, אבל ברבים – אינו נאמן עד שיקבל עליו ברבים. וכה ברבים אנו קיימין. כלומר: מתניתין דפרק קמא דמתארח אצלו דאקילו רבנן גביה, וכדנתיא פרק קמא דחלה בתוספתא: הלוקח מן הנחתום ומן האשה שעושה למכור בשוק – צריך להפריש חלת דמאי, מבעל הבית ומתארח אצלו – אין צריך להפריש חלת דמאי. אבל חלה של ודאי טבל צריך תיקון, כדנתיא בירושלמי: העושה עיסה מטבל, בין שהקדים חלה לתרומה בין שהקדים תרומה לחלה – מה שעשה עשוי, וחלה לא תאכל עד שיוציא עליה תרומה, ותרומה לא תאכל עד שפירש חלה. מעשר ראשון ומעשר עני נמי לא המוציא מחבירו עליו הראיה – ולאו דווקא נחתום, אלא אפילו כל אדם נמי מפרישין וקו שלו. כדאמרין בשילהי מסכת סוטה (מח,א): עמד והתקין להם הלוקח פירות מעם הארץ – מפריש מתן תרומת מעשר ונותנה לכהן, ומעשר שני עולה ואוכלו

לפי ששלח – יוחנן כהן גדול, שגור על הדמאי, בטוטה פפרק "עגלה ערופה" (מח,א). המוציא מחבירו עליו הראיה – מני אפרשיה ואפקעיה משום טבל – אין זו אלא ספק גול לויים ועניים, מן מתרומת מעשר שני מן מעשר ראשון – אומה יתן לכהן, שיש לסיקור ועון מיתה נאכלתה. ולגוי ועני יאמר: הציחו רחמי שלך עשר עם הארץ שלקחתי ממנו. נפרשו ונסקו – שהרי יש בו חסד "לא מולג לאכול בשעריך" – יפרישו כדי לתקן טבל, והאיל ולא פסדי ציה מדי, דלא לינבו נפשיהו הדך קל אכלי ליה בירושלים. חובטין אותן – (מן) הנחתומין כל שנים עשר חודש משנה לשנה הנמונים מתחשין, ומכפידין למנוח עלילות לנכות ממון כשנן מתחשין. לא אטרוהונו – ושמכו לומר שזכו עמי הארץ מעשרין הן. פורסי – פקדי המלך.

תוספות

ובירושלמי דמאי פרק חמישי פרקי "וחלה חייבת בדמאי", בתמיה, והתנן (פרק ראשון): חלת עם הארץ והמדמע פטור מן הדמאי! והוה מצי לשנויי: התם בחלה שהפרישה עם הארץ גופיה, שתיקן לו גבל חבר בטהרה, וכדמפרש עלה התם משום דאימת קדישים עליו, ואינו נותן לכהן דבר שאינו מתוקן, והא דחכא מיירי בהפרישה חבר, אלא רבי אושעיא הוא דמפליג התם הכי. אבל סוגיא דירושלמי דפרק חמישי – כרבי יוחנן דלא מפליג. דפליג על רבי אושעיא, ואמר: היא הדא היא הדא. ומשני בשם רבי יוסי ברבי חנינא: בית שמאי היא. ותני כן, רבי שמעון בן יהודה אומר משום רבי שמעון: חלה, בית שמאי מחייבין בית הלל פוטרים. ופרקי: כלום אמר בית שמאי אלא דבר שהוא לזריעה, אילו הלוקח לזרע לבהמה, קמח לעורות, שמן לנר שמה אינו פטור: פירוש: כל הני דתנן לחו התם לפטורא בדמאי בפרק קמא [משנה ג]. ולהכי קשה ליה: כלום אמרו בית שמאי לחייב להפריש דמאי בחלה? אלא אם כן יחמירו נמי בכל הני להפריש דמאי! ומדנקט מתניתין רק חלה, ולא נקט כל הני לחיובי – שמע מינה לאו בית שמאי היא. ומשני: אלא במגבל עיסתו במי פירות. פירוש: הא דפטר מתניתין בפרק קמא רבי יוסי בר חנינא דרבי אלעזר איש ברתותא היא, היכא דגבלה במי פירות. אבל רבנן פליגי עליה. ואם כן – לית לן לאוקמא מתניתין כיחידאה, ומשני: אלא כרבי יוחנן, כאן – בעושה בטומאה, כאן – בעושה בטהרה. מתניתין דפרק קמא, שטרח להביא גבל שעושה בטהרה, דמסתמא דאי תקין. והדר קאמר: אלא כרבי אלעזר. פירוש: אי נמי איכא לשנויי כרבי אלעזר, כאן וכאן בעושה בטהרה, אלא במתארח אצלו, אבל ברבים – אינו נאמן עד שיקבל עליו ברבים. וכה ברבים אנו קיימין. כלומר: מתניתין דפרק קמא דמתארח אצלו דאקילו רבנן גביה, וכדנתיא פרק קמא דחלה בתוספתא: הלוקח מן הנחתום ומן האשה שעושה למכור בשוק – צריך להפריש חלת דמאי, מבעל הבית ומתארח אצלו – אין צריך להפריש חלת דמאי. אבל חלה של ודאי טבל צריך תיקון, כדנתיא בירושלמי: העושה עיסה מטבל, בין שהקדים חלה לתרומה בין שהקדים תרומה לחלה – מה שעשה עשוי, וחלה לא תאכל עד שיוציא עליה תרומה, ותרומה לא תאכל עד שפירש חלה. מעשר ראשון ומעשר עני נמי לא המוציא מחבירו עליו הראיה – ולאו דווקא נחתום, אלא אפילו כל אדם נמי מפרישין וקו שלו. כדאמרין בשילהי מסכת סוטה (מח,א): עמד והתקין להם הלוקח פירות מעם הארץ – מפריש מתן תרומת מעשר ונותנה לכהן, ומעשר שני עולה ואוכלו

קיינים

שאין מפרישים אלא תרומה גדולה יש מפרשים שטעם הדבר הוא לפי שבתרומה גדולה יוצא ידי חובה אפילו מפרש חטה אחת על כל חברי, ולכן גם המלולים במצוות היו מקיימים מצוה קלה זו (ר"י הלבן).
 תקנת הפשרת מעשרות והיה שהסביר שלא תיקנו להם להפריש מעשרות, לפי שהאוכל תרומה עונשו במיתה, והאוכל מעשר אין עונשו אלא בלא תעשה (ר"ח).
 מעשר שני ופירוש והקשו ראשונים: מפני מה לא יפרישו מעשר שני. וינהגו בו כדון בעוה"מ בהקדש, שמחללים בדיעבד מה שמה על פרוטה אחת; והיו שאמרו שאין תקנה זו מניעה במעשר שני (ת"י). ואחרים אמרו שלא רצו לתקן תקנה זו, שמה לא תמצא בידו פרוטה בומן הראוי (תורא"ש).
 תרומה מעשר והקשו כבר התוספות: מפני מה לא יחזיק המפריש גם את תרומת המעשר וימכרה (ולא יתנה) לכהנים? שהרי אף שאסורה באכילה לישראל, מכל מקום

אין הכהן יכול להוכיח שרכושו היא. ורש"י ותוס' כאן תרצו שכיון שהוא דבר מועט (וחול) אין מקפידים עליו. ורש"י בטוטה פירש. שכיון שיש בו איסור אכילה, יש לחשוש שגמא ישהנו בביתו עד שימנא לו קונה. ויחשב ויאכלנו.

אורה ההלכה

גזירת דמאי בימי יוחנן כהן גדול בדין גבול גבולי ישראל ומצאו שהיו הכל זדורים בהפרישת תרומה גדולה. אבל במעשר ראשון ושני היו מעמי הארץ שלא היו מפרישים. ותקנו שלא יהיו נאמנים על המעשרות אלא אנשים המוחזקים לנו שהם מעשרים. ועמי הארץ פירותיהם ספק מעשרים. והקונה או המקבל מהם צריך להפריש מעשרות מספק, והוא הנקרא דמאי, כדברי הגמרא. (רמב"ם ספר זרעים הלכות מעשר פ"ט ה"א).

- מסורת הש"ס**
- א. ירושלמי כתובת פי"ג ה"א. שם סוסה פ"א ח"ד. ב"ר פפיה. מדרש שמואל פ"ז. אגדת בראשית פמ"ב.
 - ב. ירושלמי יומא פ"א ה"א. תוספתא מנחות פי"ג. במדבר פ"ז (בשניו שם).
 - ג. סנהדרין קג"א. ויקיר פ"ז. במדבר פ"ז. פתיחתא דאיכ"ר כ"ב (בשניו שם).
 - ד. שבת סב"ב. ירושלמי שבת פ"ז. ויקיר פ"ט. איכ"ר פ"ד.
 - ה. ירושלמי יומא פ"א ה"א.
 - ו. שבת קט"א.
 - ז. שבת קט"א. ירושלמי דמאי פ"ו ח"ב. שם נדרים פ"א ח"ג. שם קדושין פ"ב ח"ט. תוספתא דמאי פ"ה. במדבר פ"ז.

גרוסות

ששהו את קניניהן מהא בתי"מ: אלא מתוך ששהו מתוך ששהו את קניניהן. שלשה דברים שהיו בו בתי"מ: ששהו בתי"מ. בנעליהן והבי"ח מוסף. בנעליהן ומחלכות בשוק ירושלים.

מאוס בענוס בתי"מ וכן בתי"מ. **מאוס דעבא**. ששהו עוסקין בתי"מ: שגנו בקיאות בו שהיו עוסקין. **שהיה בו שאת חנם** בתי"מ: שנתת חנם שהיתה בנייהם.

ששהו את קניניהן שהיו בעלי גאווה ולכן התרשלו ושהו מלהקריב את קני בני היונה או התורים שמביאות הילדות למשכן כדי להישר מוטומאתן, וכל אותו הזמן לא היו יכולות אותן נשים לחזור לבתיהן והיו חיובות להשאר ליד המשכן ובשל כך נמנעו מפריה ורביה, מיהא (בבב) אורן] מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבסו, שגם אם לא עברו בגילוי עריות ממש, מכל מקום הכתוב מחשיב כך את חטאם. בבבין קדשים חטא, דכתיב (שכן נאמר): **גם כטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה כשר לצלות לכהן ולא יקה ממך בשר מבשל כי אם חי.** ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקה לך כאשר תאווה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחוקה. ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' (שמואל א' ב, טו-יז).

א כחמשך לאמור מוספה הווספתא בענין חטאי ישראל לדורותיהם. מקדש ראשון מפני מה חרב – מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה – דכתיב (שכן נאמר): **כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס** (ישעיה כח, ט). מאי (מה פירושו) **קצר המצע מהשתרע**? אמר ר' יונתן: קצר (צד) מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד (פירושו: השתרע – והשתרע רע) שאי אפשר שהיו במקדש גם עבודת ה' וגם פסל עבודה זרה שהעמיד מנשה בהיכל. מורו **והמסכה צרה כהתכנס** (שם) אמר ר' שמואל בר נחמני: כי מטי [כאשר היה מגיע] ר' יונתן להאי קרא בכי [שנקרא זה היה בוכה]. אמר: מאן דכתיב ביה [מי ששומר בו] **כנס כנר מי הים** (תהלים לג, ז) נעשית לו מסכה צרה? שהוא דורש את הכתוב **והמסכה** (הוא הפסל) נעשה צרה (יריב, כמו אשה צרה), **והמסכה** כמו ה' שיכול לכנס את מי הים. גלוי עריות היה שם, שנאמר: **ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוח וטפוח תלכנה וברגליהן תעכסנה** (ישעיה ג, טז), ומפרש: **יען כי גבהו בנות ציון** שהיו מבליטות ומדגישות את גובהן, בכך שהיו מחלכות אשה ארוכה (גבוהה) בצד קצרה כדי שהארוכה תראה גבוהה יותר. **והתלכנה נטויות גרון** – שהיו

ששהו את קניניהן – שהיו מבואות נמלאות ימי לדמן לטטר ללכול נקדשים, והס היו בעלי גילוח והיו ממרעלין פקדוקן, והנשים ממתינות שם עד שיקריבו, ומשמהות מלחור למקומן אלל בעליהן, ומנעלין את הנשים מפריה ורביה. מהשתרע – דרש גוטריון: מהשתרע ריע חלד. שני ריעים – אלס שטמנד מנשה צה"ל. צרה – לשון ריעות, כשמי נשים לאיש אחד **והמסכה צרה** (שמואל ב, ח) **ואשה אל אחותה לא תתק לרובו** (ויקרא טז). ראשיה בשוחד ישפטו – סיפה דקרא **ועל ה' ישענו למר אלל ה' כרצונו** וכו'. ועליהם – אמרש קטרש קא. ושלש גזירות – שדה עיין ונמות יע. ועיין – מורכב ממטאטא השמר (ישעיה ד) כמו **ויעש נדר ממסע כוז" (שם טז).**

א **מקדש ראשון מפני מה חרב?** מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה – דכתיב **כי קצר המצע מהשתרע** מאי **קצר המצע מהשתרע**? אמר רבי יונתן: קצר מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כפאחד. **והמסכה צרה כהתכנס**, אמר רבי שמואל בר נחמני: **כי מטי רבי יונתן להאי קרא בכי, אמר:** מאן דכתיב ביה **כנס כנר מי הים**, נעשית לו מסכה צרה! גלוי עריות, דכתיב **ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוח וטפוח תלכנה וברגליהן תעכסנה**. **יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון** – שהיו מהלכות ארוכה בצד קצרה, דהו מליין פוחלא עיניהן, **הלוח וטפוח תלכנה** – שהיו מהלכות עקב בצד גודל, **והברגליהן תעכסנה** – אמר רבי יצחק: שהיו מביאות מור ואפרכסמון ומניחות במנעליהן, וכשמגיעות אצל בחורי ישראל בועטות ומתיזות עליהן, ומכניסין בהן יצר הרע פאראם בקעוס. שפיכות דמים – דכתיב **וגם דם נקי שפך מנשה** [הרבה מאד] עד אשר מלא את ירושלים פה לפה. האבל מקדש בו שנתת חנם. וללמדך ששקולה שנתת חנם כנגד שלש עבירות חמורות אלו: עבודה זרה, גלוי עריות, ושפיכות דמים. ומערים: רשעים היו, אלא שתלו בטחונם בהקדוש ברוך הוא. ומכירים: במשפט זה אתאן [הגענו, חזרנו] לרבר בענין אנשי מקדש ראשון, דכתיב [שעליהם נאמר]: **ראשיה כשהד ישפטו וכהניה במחור יורו ונביאה בכסף יקטמו ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבוא עלינו רעה** (מיכה ג, יא), שזה מכל מקום היה צד זכות להם. לפיכך, בשל עבירות חמורות שחטאו בהן הביא עליהן הקדוש ברוך הוא שלש גזירות כנגד שלש עבירות שבידם, שנאמר: **לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה ורה הבית לבמות יער** (שם יב). ושואלים: וכי במקדש ראשון לא הרה ביה [לא היתה בו] שנתת חנם? **ועק והילל כן אדם כי היא היתה בעמי היא בכל נשיא ישראל מגורי אל חרב היו את עמי לכן ספק אל ירך** (יחזקאל כא, יז). ואמר ר' אלעזר בביאר דברי הפסוק: אלו בני אדם שאוכלין ושותין זה עם זה (מגורי) ודוקרין זה את זה בחרכות שבלשונם. הרי שאף אלה שהיו קרובים זה לזה היו מלאים שנאה זה לזה; ומשיבים: ההיא [אותה מידה] בנשיאי ישראל בכלד הואי [היתה] דכתיב [שכן נאמר]: **ועק והילל כן אדם כי היא היתה בעמי** (שם),

שהו את קניניהן שהיו בעלי גאווה ולכן התרשלו ושהו מלהקריב את קני בני היונה או התורים שמביאות הילדות למשכן כדי להישר מוטומאתן, וכל אותו הזמן לא היו יכולות אותן נשים לחזור לבתיהן והיו חיובות להשאר ליד המשכן ובשל כך נמנעו מפריה ורביה, מיהא (בבב) אורן] מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבסו, שגם אם לא עברו בגילוי עריות ממש, מכל מקום הכתוב מחשיב כך את חטאם. בבבין קדשים חטא, דכתיב (שכן נאמר): **גם כטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה כשר לצלות לכהן ולא יקה ממך בשר מבשל כי אם חי.** ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקה לך כאשר תאווה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחוקה. ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' (שמואל א' ב, טו-יז).

א כחמשך לאמור מוספה הווספתא בענין חטאי ישראל לדורותיהם. מקדש ראשון מפני מה חרב – מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה – דכתיב (שכן נאמר): **כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס** (ישעיה כח, ט). מאי (מה פירושו) **קצר המצע מהשתרע**? אמר ר' יונתן: קצר (צד) מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד (פירושו: השתרע – והשתרע רע) שאי אפשר שהיו במקדש גם עבודת ה' וגם פסל עבודה זרה שהעמיד מנשה בהיכל. מורו **והמסכה צרה כהתכנס** (שם) אמר ר' שמואל בר נחמני: כי מטי [כאשר היה מגיע] ר' יונתן להאי קרא בכי [שנקרא זה היה בוכה]. אמר: מאן דכתיב ביה [מי ששומר בו] **כנס כנר מי הים** (תהלים לג, ז) נעשית לו מסכה צרה? שהוא דורש את הכתוב **והמסכה** (הוא הפסל) נעשה צרה (יריב, כמו אשה צרה), **והמסכה** כמו ה' שיכול לכנס את מי הים. גלוי עריות היה שם, שנאמר: **ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוח וטפוח תלכנה וברגליהן תעכסנה** (ישעיה ג, טז), ומפרש: **יען כי גבהו בנות ציון** שהיו מבליטות ומדגישות את גובהן, בכך שהיו מחלכות אשה ארוכה (גבוהה) בצד קצרה כדי שהארוכה תראה גבוהה יותר. **והתלכנה נטויות גרון** – שהיו

שהו את קניניהן שהיו בעלי גאווה ולכן התרשלו ושהו מלהקריב את קני בני היונה או התורים שמביאות הילדות למשכן כדי להישר מוטומאתן, וכל אותו הזמן לא היו יכולות אותן נשים לחזור לבתיהן והיו חיובות להשאר ליד המשכן ובשל כך נמנעו מפריה ורביה, מיהא (בבב) אורן] מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבסו, שגם אם לא עברו בגילוי עריות ממש, מכל מקום הכתוב מחשיב כך את חטאם. בבבין קדשים חטא, דכתיב (שכן נאמר): **גם כטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה כשר לצלות לכהן ולא יקה ממך בשר מבשל כי אם חי.** ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקה לך כאשר תאווה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחוקה. ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' (שמואל א' ב, טו-יז).

א כחמשך לאמור מוספה הווספתא בענין חטאי ישראל לדורותיהם. מקדש ראשון מפני מה חרב – מפני שלשה דברים שהיו בו: עבודה זרה, וגלוי עריות, ושפיכות דמים. עבודה זרה – דכתיב (שכן נאמר): **כי קצר המצע מהשתרע והמסכה צרה כהתכנס** (ישעיה כח, ט). מאי (מה פירושו) **קצר המצע מהשתרע**? אמר ר' יונתן: קצר (צד) מצע זה מהשתרע עליו שני רעים כאחד (פירושו: השתרע – והשתרע רע) שאי אפשר שהיו במקדש גם עבודת ה' וגם פסל עבודה זרה שהעמיד מנשה בהיכל. מורו **והמסכה צרה כהתכנס** (שם) אמר ר' שמואל בר נחמני: כי מטי [כאשר היה מגיע] ר' יונתן להאי קרא בכי [שנקרא זה היה בוכה]. אמר: מאן דכתיב ביה [מי ששומר בו] **כנס כנר מי הים** (תהלים לג, ז) נעשית לו מסכה צרה? שהוא דורש את הכתוב **והמסכה** (הוא הפסל) נעשה צרה (יריב, כמו אשה צרה), **והמסכה** כמו ה' שיכול לכנס את מי הים. גלוי עריות היה שם, שנאמר: **ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון ותלכנה נטויות גרון ומשקרות עינים הלוח וטפוח תלכנה וברגליהן תעכסנה** (ישעיה ג, טז), ומפרש: **יען כי גבהו בנות ציון** שהיו מבליטות ומדגישות את גובהן, בכך שהיו מחלכות אשה ארוכה (גבוהה) בצד קצרה כדי שהארוכה תראה גבוהה יותר. **והתלכנה נטויות גרון** – שהיו

שהו את קניניהן שהיו בעלי גאווה ולכן התרשלו ושהו מלהקריב את קני בני היונה או התורים שמביאות הילדות למשכן כדי להישר מוטומאתן, וכל אותו הזמן לא היו יכולות אותן נשים לחזור לבתיהן והיו חיובות להשאר ליד המשכן ובשל כך נמנעו מפריה ורביה, מיהא (בבב) אורן] מעלה עליהן הכתוב כאילו שכבסו, שגם אם לא עברו בגילוי עריות ממש, מכל מקום הכתוב מחשיב כך את חטאם. בבבין קדשים חטא, דכתיב (שכן נאמר): **גם כטרם יקטרון את החלב ובא נער הכהן ואמר לאיש הזבח תנה כשר לצלות לכהן ולא יקה ממך בשר מבשל כי אם חי.** ויאמר אליו האיש קטר יקטרון כיום החלב וקה לך כאשר תאווה נפשך ואמר לו כי עתה תתן ואם לא לקחתי בחוקה. ותהי חטאת הנערים גדולה מאד את פני ה' כי נאצו האנשים את מנחת ה' (שמואל א' ב, טו-יז).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

הרבים המפורשים בענין זה? ויש לומר, כי שם רואים במפורש כי הנביא מקפיד על חטא זה (ירי הלכן), או מכין שהיתה לו דרשה בכתוב – הביא פסוק זה לפי חבבות היודש דרשתו (גבורת אר).

שני רעים – ויש מי שפירש – כדי שלא לפגוע בכבוד של מעלה – כי שני רעים הם שני הכהנים שהיו שם, כהן ה' וכהן הבעל (בן יהוידע).

רשעים היו – הרי מבואר שער עבירות רבות היו בידם, אלא שעל אותן עבירות לא נעשו מפני שתלו בטחונם בה, ולא נעשו אלא על חמורות שבחמורות (ריאף).

שנתגלה עונם – לא היו מקטין פשעיהם. נתגלה קצם – לפי מללוא לנגל צעיהם שנה אפקוד אמס" (יזמיה ט). אחרונים לא נתגלה עונם – נזי מקדש שני רשעים היו נקמה. בירה תוכיה – ציט המקדש. עידיכם בירה – ענין היצט עד לכס דגרי, שלא חזר לנו וחזר לראשונים. סנינא לבו – לבל נזי צגל שלא עלו צימי עולא, ומנעו סנינה מלנא מלנא לטוב צציה שני. נמשלתם ככסף – שאינו נרקב, כי לא הימם מקרים סנינה. כדלתות – שער שיש צו שני דלתות, פותח אחד ומצירו סוגר, כי עלים לנללמן. שהרקב שולט בו – מקלמו מולעת אולממו ממוכו ומקלמו קיים, כי קלמ מוזן סנינה היה שם, ולו לא היה. – זערי פשט לו הדי, או רנה לארו דקאמ? אמר עולא: סממור – שם חולעת. מאי סממור? כלומר, למה נמשלו צציה שני לסממור – לענין שייית סנינה? אמר רבי אבא בת קול – נשמיי להו, כאשר נשאל מן האלו מקלמ מועט. שדי גברא בנייהו – או הרקב מלחף, או פושטט הדי. או ר' שמעון בן לקיש היה הרקוב? וערי פשט לו הדי, או רנה גר צו מה פשט לו הדי – ורבי שמעון היה הרקוב. כי אתא – רבי אלעזר בן לקיש לקמיה דרבי יוחנן, וסיפר לו: כי ארמתי לו לפלטי.

תוספות

רבי אלעזר דרסא דארתא דישיראל הוא לא הוה משתעי ר' שמעון בן לקיש בהדיה – פירושו: לא היה מתחיל לדבר עמו. אבל כשרבי אלעזר היה מחיל לדבר עם ריש לקיש – היה משיב לו, כדאשכחן בפרק קמא דבבבא (טא, גב). רמי ריש לקיש על מעוה ומקשי, אם כשרים הן – לירצו כו', שהשיב לו רבי אלעזר, וגם הוא חזר והשיב לו.

תנאי: "זעק והילל בן אדם יכול לבל? תלמוד לומר: "היא בכל נשיאי ישראל".

ב רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: "ראשונים שנתגלה עונם – נתגלה קצם, אחרונים שלא נתגלה עונם – לא נתגלה קצם." **אמר רבי יוחנן:** טובה צפורן של ראשונים מפרסו של אחרונים. – אמר ר' ריש לקיש: **ארבה, אחרונים עדיפי, אף על גב דאיכא שעבוד מלכות – קא עסקי בתורה! אמר ליה:** בירה תוכיה, ששורה לראשונים ולא שורה לאחרונים. **שאלו את רבי אלעזר:** ראשונים גדולים או אחרונים גדולים? – אמר להם: תנו עיניכם בבירה. איכא דאמרי, אמר להם: עידיכם בירה. ריש לקיש הוי סחי בירדנא, אתא רבה בר רב הונא יהב ליה ידא. אמר ליה: אלקה! סנינא לכו, דכתבי * "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז", אם עשיתם עצמכם פחומה ועליתם פולכם בימי עזרא – נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם פדלות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו. **מאי ארז? אמר עולא:** סממור. **מאי סממור? אמר רבי אבא:** בת קול. **כדתניא:** "משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש מישראל, ועדיין היו משתמשין בבת קול. **וריש לקיש מי משתעי בהדי רבה בר רב הונא? ומה רבי אלעזר דמשתעי ריש לקיש בהדיה הנה, ולא הנה משתעי ריש לקיש בהדיה, דמאן בר רב הנה משתעי? אמר רב פפא:** שדי גברא בנייהו, או ריש לקיש הנה וזערי, או רבה בר רב הונא הנה ורבי אלעזר. **פי אתא לקמיה דרבי יוחנן אמר ליה:** לאו היינו טעמא, אי נמי סליקו כולהו בימי עזרא לא הנה שריא שכינה במקדש שני, דכתיב "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם".

ותניא [ושנינו בברייתא]: "זעק והילל בן אדם כי היא היתה בעמי" יכול לכל היתה מדה רעה זו? – תלמוד לומר: "היא בכל נשיאי ישראל" (שם), הרי ששנת חנים היתה מצויה רק בין גדולי העם, אבל רוב ישראל לא היו שונאים זה את זה.

ב ר' יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרווייהו [שאמרו שניהם]: **ראשונים** (בני בית המקדש הראשון) שנתגלה עונם שלא הסתירו חטאיהם, אף נתגלה קצם שפירש להם הנביא שבעוד שבעים שנה יחזרו לארצם. **אחרונים** (בני בית המקדש השני) שלא נתגלה עונם לפי שחטאו בסתר – לא נתגלה קצם מתי יגאלו. **אמר ר' יוחנן:** טובה צפורן של ראשונים כלומר, אפילו ציפורן, שהיא קטנה וחסרת ערך, מכריסין של אחרונים. **אמר ליה [ר' ריש לקיש]:** אדרבה (להיפך) **אחרונים עדיפי**, אף על גב דאיכא [אף על פי שיש] **שעבוד מלכות עליהם** מכל מקום קא עסקי [עוסקים הם] **בתורה**. **אמר ליה [ר' יוחנן]:** בירה תוכיה (המקדש יוכיח) **שחזרה לראשונים** שהיו נבנה בית המקדש השני לאחר מיצוי עונשם ולא חזרה לאחרונים, הרי שהראשונים חשובים יותר. ברומה לכן שאלו את ר' אלעזר: **ראשונים גדולים מן האחרונים**, או שמא **אחרונים גדולים מהם?** אמר להם: **תנו עיניכם בבירה**. כלומר: הביטו במקדש, האם הושב לנו כלאבותינו? **האם שהראשונים גדולים מהאחרונים!** **איכא דאמרי [יש אומרים] בלשון אחרת אמר ליהם: עידיכם בירה**, כלומר בנין בית המקדש השני שחזר לראשונים, הריהו משמש עדות לכך שהם גדולים מן האחרונים. **מסופר: ריש לקיש הוי סחי בירדנא** (היה שוחה בירדן) **אתא [א] רבה בר רב הונא יהב ליה ידא** [נתן לו יד לסייע לו לצאת]. **אמר ליה [ר' ריש לקיש]:** אלקה [אלוקים]! כלומר, נשבע בשמו, **סנינא לכו** [שונא אני אתכם] את הבבליים, ומה טעם – **דכתיב [שכן נאמר]: "אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז"** (שיר השירים ח, ט), וכך משמעות הכתוב כפינו לכנסת ישראל: **אם עשיתם עצמכם כחומה כגוש חזק אחד ועליהם כולכם בימיו עזרא – נמשלתם כארז** (שמואל א' טו).

גירסות
שלש גזירות בכת"י: שלש מועדיות.
בנשיאי ישראל הוא בכת"י: **בנשיאי ישראל הוא דהוא**.
אדרבא אחרונים בכת"י: **אחרונים**.
בירה תוכיה בכת"י: **באר תוכיה** שחזרה למשה ולא חזרה ליהושע.
איכא דאמרי בירה תוכיה.
שעליהם דלתות בכת"י: **שעשיתם עצמכם דלתות**.

לשון
סממור פירושה של מלה זו אינו ברור למדו הערוך פירשו בדרך זו: "סס" – היא התולעת (כמו בשפיה נא, ח) ו"מגור" פירושו – פחד. כלומר: תולעת המפילה אימה על העצים. ויש שפירשו סממור הנו יש שהתמלא חורים על ידי התולעת.

אישים
ריש לקיש הוא ר' שמעון בן לקיש, מגדולי האמוראים בדור הראשון לאמוראי ארץ ישראל, תלמידו חברי לר' יוחנן. כנראה היה בן למשפחה חשובה ובימי נעוריו שקד על לימוד התורה ואולם בשל עניותו הוכרח לחפש לעצמו מקור כלשהו לפנסיה, ובהיותו מצטיין בכישרונו הופני הגדול השכיר את עצמו להיות לדרך (גלאדיאטור). רק לאחר זמן – ובחשפתו של ר' יוחנן – חזר ללמוד תורה. מאז הפך להיות תלמיד ואחר כך חבר לר' יוחנן. והיה מפורסם בחיפיו הבקורות הרבה. דינו ר' יוחנן ריש לקיש הם מיסודות התלמוד הירושלמי והבבלי.
ריש לקיש נהג באורחות חייו חומרה רבה. ומסופר כי מעולם לא מיאלץ פיו צחוק, וכן הקפיד מאד בבחירת חבריו לעצמו.
ריש לקיש נשא לאשה את אחותו של ר' יוחנן, והתקיים בניהם קשר עמוק של חיבה והוקרה. לאחר פטירתו של ריש לקיש חס ר' יוחנן שהוא אחראי לכן בקיפוף, וממחמת הצער והאבל נפטר זמן קצר אחריו.
כל חכמי ארץ ישראל בדור השני לאמוראים היו גם תלמידיו ומסוריו שמועדיות.

ככסף, שאין רקב שולט בו והריכם ראויים להשראת השכינה באופן מלא, עכשיו שעליהם כדלתות, כלומר: רוקב זה השולט בארז? אמר עולא: סממור. שהיא מין תולעת הפוגעת בעצי מארי. ושואלים: **מאי סממור** לענין השראת השכינה בימי הבית השני? אמר ר' אבא: כשם שלא נותר מעץ הארז לאחר פגיעת תולעת זו אלא מקצתו כך, לא נותרה בימי בית שני מהשראת השכינה אלא בת קול בלבד. **כדתניא** [כפי ששנינו בברייתא]: משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקודש של גילוי הנבואה מישראל ועדיין היו משתמשין בבת קול, שהיו שומעים כהדה של נבואה. **אנב סיפור זה שואלים: ריש לקיש, מי משתעי בהדיה** (האם היה משוחח במקום פומבי עם) **רבה בר רב הונא? ומה ר' אלעזר, דמר דארעא דישיראל הוה [שאדון], גדול, ארץ ישראל היה] בהכמה ובמידות, ובכל זאת לא הוה משתעי** (היה משוחח) **ריש לקיש בהדיה** [אתן] כפומבי, שריש לקיש היה מקפיד מאד בשיחה ובהודעת ידירותו רק ליחיד סגולה, **דמאן דמשתעי** [שמי משוחח] **ריש לקיש בהדיה** [אתן] **בשוק, יהבו ליה עיסקא בלא סהדי** [היו נותנים לו עסק, כלומר הלוואה ושותפות עסקית, בלא עדים], כי היה ידוע שריש לקיש לא היה משוחח אלא עם אדם גדול וצדיק בלבד. **ואם ר' אלעזר לא היה נחשב בעיניו כדי לעמוד בשוק ולשוחח עימו, אם כן בהדי [עם] רבה בר רב הונא משתעי** [היה משוחח]? **אמר רב פפא:** שדי גברא בנייהו [זרוק, הטל, בן אדם בנייהם] כלומר, חייב אתה לומר שלא אלה היו, אלא **אז ריש לקיש הוה** [היה] זה שרחץ וזערי הבבלי שהיה מגדולי הדור הוא שהושיב לו יד, או שתאמר כי **רבה בר רב הונא היה זה שרחץ, ר' אלעזר הוא שהושיב לו יד**. על כל פנים, החכם ששמע את הדבר, כי **אתא לקמיה [כאשר בא לפני] ר' יוחנן וסיפר לו מעשה זה, אמר ליה [ר' יוחנן]:** לאו היינו טעמא [לא זהו הטעם], כי אי נמי סליקו כולהו [גם אם היו עולים בלזמן] **בימי עזרא לא הוה שריא** [היתה שורה] **השכינה במקדש שני, דכתיב [שכן נאמר]: "יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם"** (בראשית ט, כז),

קייובים
צבורים... כמה וכמה פירושים הרושם נאמרו ביחס להשוואה זו. ויש מי שפירש שהציפורן עשויה לשריטה וקריה, ואילו הכרס רכה, ומכל מקום טובה צפורן הרוקרת של הראשונים מכרסן ונוחתם של האחרונים (אר השיר). או שדמיו זה בא לגבי שנת האובל, שהרי רוב האובל נכנס בכרס, ומעט לבלוף נשאר בצפורן. ומכל מקום – טובה חצי של ראשונים (בן הדין), והדמיו נבע כנראה גם מן הצורה שהוקרה בצורת חגי עיגול. אלא שאחר קטן והשני גדול.
תנו עיניכם... עידיכם ואת השינוי בין הלשונות פירשו שהלשון "תנו עיניכם" התכוון למה שמצוי בירושלמי (וראה בגיטות) שלראשונים רק נחרב המקדש ברובו, ואילו אצל האחרונים באו לאחר מכן ושיבו (פעפעו) את כל קירותיו הותרים (אחרי מרד בר כוכבא), ואם כן האחרונים עזר הגיול על עונשם של הראשונים (נבחרת ארץ).
יהב ליה ידא ויש מי שמסביר את הקשר בין המעשה והמאמר. כי רבה בר רב הונא סייע לריש לקיש לעלות, ולכן אמר לו ריש לקיש שהרי זו ראה כמה יפה כוחם של

מרבית לענין עליה, שהרי מתוך שלא עלו כך יושבי בבל יחד – מפני כך נחלשו כל ישראל (לי לישועה).
כחומה שאבניה קשורות זו בזו (ר' אליקים) והיא נוש גדול מחובר מיוחדות קטנות (בניהו).
דלת שנסבנים בה מעט מעט, שהרי אין הכל יכולים להיכנס בלדת כאחת (בניהו).
מאי ארז ומרבאי הגאונים נראה שדרשו "ארז" לשון ר' סוד, ולכן נדרש ענין זה לענין הנבואה, גילוי הרו.
לא משתעי בהדיה יש אומרים: לא פתח עמו בשיחה (הוסי). ויש אומרים: לא היה משוחח בבדיחות הדעת (תוי).
שדי גברא ויש שפירשו, ויש בכך אף התאמה למילים: הוסף עוד אדם אחד בניהם, ששלשהו היו שם, ועם השלישי דובר ריש לקיש (ריטבא).